

Altaar tapijten
in de
kathedrale basiliek van Sint Jan
te
's-Hertogenbosch

Beschrijving van een tweetal altaar tapijten
in de kathedrale basiliek van
Sint Jan Evangelist
te
's-Hertogenbosch

Henk Bruggeman
Robin van Tiel
's-Hertogenbosch, augustus 2005

De publicatie van dit onderzoek is mede gebaseerd op het motto van
Open Monumentendag 2005 "*Religieus Erfgoed*"

Overdruk uit het Bisdomblad de "Sint Jansklokken" van het jaar 1985.

De Sint Jan een openbaring dankzij deskundigheid van zijn restaurateurs

 <p>Wij verzorgen de metaalwerken in ijzermessing - RVS en aluminium. Constructiewerkplaats Fa. J.M. van Delft + Zn. Grotestraat 50 - Drunen Tel. 04163-74925 - Telex 37721</p>	<p>DE SINT-JANSKATHEDRAAL EEN ONVERVANGBAAR MONUMENT HET BOEK EEN UNIEK STANDAARDWERK Auteur C. Peeters.</p> <p>Verkrijgbaar bij: Boekhandel Adr. Heinen Kerkstraat 27 - 's-Hertogenbosch Tel. 073-130012*</p> <p>Boekhandel Mosmans Kerkstraat 7-17 - 's-Hertogenbosch Tel. 073-132789.</p>	 <p>Ontwerp, productie en restauratie van gebrandschilderde en glas in lood ramen Glasbewerkingbedrijf Brabant b.v. Kapitein Hatterasstraat 10 5015 SB Tilburg 013-424488</p>
<p>anno 1872 *</p> <p>Beelden Luchtklokken Kunstgewerk Torenruiteren Apparatenbouw</p> <p>5720 AA Assen Nederland postbus 2 dierhoevestraat 1-3 telefoon 04936-1445</p> <p>Koninklijke Eijsbouts Klokkenluidij en fabriek van Torenruiteren bv</p>		<p>BLIEMERKUNDT GROENKENTRUM DE VLINDER Kathedraal 2 - 3011 ed 's Hertogenbosch - tel. 073 13533</p> <p>arrangementen verhuur palmen en laurier santel/bedekking van tuinen</p>
<p>Het verzorgen van de elektrische installatie in de toren en tevens de torenverlichting werd verricht door</p> <p>Jac Mulders Hintham 24, Rosmalen Tel. 073-410203</p>	<p>TAPIJT-RESTAURATIE van o.m. HOOGALTAAR EN STRAALKAPellen werd uitgevoerd door: Interieurverzorging Karel Bruggeman Pelssingel 21, 's-Hertogenbosch Tel. 073-136464.</p>	<p>Ontwerp en levering van de geluidsinstallatie in de Kathedrale Basiliek van St. Jan in 's-Hertogenbosch</p> <p>PIET WOLFF GELUIDSTECHNIEK Roelof Kranenburgplein 5 5042 MA Tilburg Tel. 013-672382</p>
 <p>Bij de restauratie van de St. Jans Kathedraal werden — eveneens in 1925 en in 1945 — de elektrische installaties uitgevoerd door Thust & Graff.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verlichting • Elektrische vloerverwarming • Elektronische beveiliging • Intern video-circuit <p>THUST en GRAFF installatietechniek bv Hedikhuiserweg 5 - postbus 2001 5202 CA 's-Hertogenbosch - telefoon 073-215365</p>		<p>Begravenis-crematieverzorging „ST.-JAN“</p> <ul style="list-style-type: none"> • dag en nacht bereikbaar voor iedereen • vervoer naar rouwkamer, verzorging overledene • stijlvolle verzorging, persoonlijke begeleiding <p>Verdijkstraat 35 - 's-Hertogenbosch tel. 073-139242</p>
<p>Hoofdaannemer en restaurateur van orgelfront en koorbanken</p>		<p>aannemingsbedrijf nico de bont & zonen bv nieuwkuijk, telefoon 04108-2495 6569</p>

De altaar tapijten in de Sint Jan.

Onlangs ontving ik ter aanvulling van mijn verzameling inzake de geschiedenis van 's-Hertogenbosch een exemplaar van het Bisdomblad de "Sint Jans klokken" uit het jaar 1985. Deze -mogelijk extra- editie van genoemd blad stond in het teken van de feestelijke afronding in dat jaar van de (inwendige) restauratie werkzaamheden aan de Kathedrale Basiliek van Sint Jan in 's-Hertogenbosch.

Zoals gebruikelijk, werden er in deze oplage ook de namen vernoemd van de vele grote en kleine bedrijven welke aan de restauratie hadden meegewerkt.

Omdat aan ons bedrijf de werkzaamheden waren opgedragen betreffende de aanwezige altaarkleden, tapijten en lopers van het hoogaltaar, de straalkapellen en overige gewijde ruimten werd ook woninginrichting Karel Bruggeman in het verslag vernoemd.

Het blijft een interessant gegeven om te proberen nadere informatie te achterhalen welke betrekking heeft op genoemde tapijten in dit kerkgebouw.

Het probleem is wel eens om een goed aanknopingspunt te vinden.

Ik vond de heer L. Peters bereid om in het kerkarchief te zoeken naar mogelijke gegevens hierover.

Het eerste succes, dat we boekten ging over het -ook nu nog aanwezige- tapijt in het Hoogkoor van de St. Jan.

De door ons uitgevoerde werkzaamheden aan dit kleed hielden nauw verband met de uitbreiding van het aantal altaartreden van vijf naar zes, waardoor een trapsgewijze verlenging van de vloerbedekking noodzakelijk was.

Hij attendeerde mij op de vergadering van het Kerkbestuur van 19 Juni 1894 waarvan de notulen vermeldden:

Dat bij gelegenheid van zijn 25-jarig priesterfeest aan hem ten geschenke is gegeven een kleed van grote waarde; benevens een zilveren wijwaterkwast met emmer; een kazuifel met toebehoren; een communiekleed; drie alben; een lofstola; enz.

Genoemde beschrijving zou betrekking hebben op het zilveren priesterfeest van de toenmalige Kanunnik en Plebaan der Kathedraal H.A. Brouwers.

We komen in het aangehaalde verslag ook nog de vermelding tegen, dat er een kast vervaardigd zal worden: *"dienende tot berging van het genoemde tapijt"*. Deze zal geplaatst worden in de Doopkapel.

In de Provinciale Noord Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant van 22 Mei 1894 kwamen we, betreffende dit jubileum, het navolgende bericht tegen:

Door een Dames comité werden hiervoor tijdig de benodigde maatregelen genomen. Tijdens de plechtige viering van zijn feest prijkte op het Hoogaltaar een zeer kostbaar tapijt, dat het gehele Presbyterium (Priesterkoor) besloeg. Het was vervaardigd naar een ontwerp van de vaardige handen van de heer J. Dony Directeur der Koninklijke School te 's-Hertogenbosch.

Een ander tapijt, waaraan door ons gewerkt werd, was een met de hand geborduurd altaarkleed, dat oorspronkelijk bestemd was voor de Maria Kapel in deze kerk.

Kort geleden werden er foto's van dit kleed -gemaakt door de heer Lensen- aan mij ter hand gesteld. Op een tweetal opnamen is duidelijk de naam BORZO en het jaartal 1892 te onderscheiden.

Speuren in de jaargangen van onze Bossche kranten leverde geen enkel resultaat op.

Opnieuw een beroep gedaan op de heer Peters om mij de helpende hand te bieden.

En weer was het met succes.

Deze keer vonden we ondermeer de notulen betreffende de vergadering van het kerkbestuur gehouden op 14 December 1892.

Dat aan de Kerk ten geschenken zijn gegeven:

- 1^e
- 2^e
- 3^e *Een tapijt voor de Onze Lieve Vrouwe Kapel, benevens een antependium.
(Altaardoek aan de frontzijde)*

In dit kerkelijk archief bevindt zich ook het Parochieboek. Hierin werden een aantal bijzonderheden onder het bestuur van Plebaan H.M. Brouwers in de Latijnse taal beschreven. Ook de schenking van een altaarkleed door de Gezusters Borzo werd hierin vermeld.

Registes Memorabilia 1892.

Tapete pretiosissimum una cum antependio exhibete imaginem Dulcis Matris elabovaverunt et dona dederunt Sorores Borzo et filia notaries Ummels – Borzo.

Pro altare Beate Maria Virginis.

Een zeer kostbaar tapijt met een antependium -voorstellende de beeltenis van de Zoete Moeder- hebben de Zusters Borzo en de dochter van notaris Ummels – Borzo met grote zorg gemaakt en ten geschenke gegeven voor het altaar van de Zoete Maagd Maria. 1892.

Uit de vertaling van deze tekst -met dank aan de Heer Dirks- blijkt, dat twee of meerdere zusters Borzo aan dit kleed hebben gewerkt. Zij hebben, in welke vorm dan ook, assistentie gehad van de dochter van:

F. C. Ummels – Borzo genaamd: Maria, Gertruda, Josephina, Adriana, Barbara.

Het archief van de Sint Jan geeft ons geen antwoord op de vraag wat de beweegredenen zijn geweest van de Dames Borzo om dit tapijt te vervaardigen.

Wel beschikken we over nadere informatie inzake de familie Borzo.

Deze is afkomstig uit een onderzoek van de heer Theo van Herwijnen: "BORZO - KUNSTHANDEL EN FAMILIE" hetwelk onlangs verscheen in het tijdschrift "Bossche Bladen" (Jaargang 7 - 2005 no 2 en 3).

De bakermat van de familie Borzo stond in Italië. Vader Joseph Borzo werd op 10 oktober 1782 in de Italiaanse plaats Bugiallo geboren. Hij kwam naar Nederland en trouwde in 1818 te Leiden met Anna Maria Sala, welke eveneens van Italiaanse afkomst was.

Uit dit huwelijk werden 8 kinderen geboren.

Josephus Dominicus Wilhelmus

Geboren: 15-09-1820

Overleden: 16-02-1890 te Bois – Colombes in Frankrijk.

Volgens een akte uit het jaar 1864 was zijn beroep: "*Spieghel Fabrykant*".

Hij trouwde op 26 juli 1871 te Breda met Engelina Johanna Smit.

Maria Magdalena Wilhelmina

Geboren: 05-12-1821

Overleden: 23-03-1900

Zij was getrouwd met de arts – verloskundige Martinus Johannes Schretlen.

Het echtpaar woonde in Leiden. Na het overlijden van haar man, 31 oktober 1868, kwam ze in 1890 weer in 's-Hertogenbosch wonen. Een neef van haar (Notaris ?) W.J.M. Ummels benoemde zij tot uitvoerder van haar laatste wilsbeschikking. Deze naam Ummels wordt

ook genoemd in het verslag inzake een vergadering van het kerkbestuur van de dato 3 maart 1893. Hij regelde toen een schenking van Mevrouw: M.J. Schretlen – Borzo aan de Kathedraal van Sint Jan. Deze bestond uit een Heiligenbeeld, de kosten van reparatie aan een baldakijn, benevens een geldbedrag.

Gertruda Louisa Maria

Geboren: 02-09-1823
Overleden: 01-01-1907
Ongehuwd

Carolus Franciscus

Geboren: 16-11-1824
Overleden: 06-05-1905

Gehuwd op: 4 juli 1860 met Joanna Ida Cornelia Bogaerts. Volgens een akte uit het jaar 1864 oefende hij toen het beroep uit van: "*Spieghel Fabrykant*".
In de jaren 1892/1893 wordt hij in de verslagen van de vergaderingen van het Kerkbestuur van de Sint Jan genoemd als kerkmeester.
Uit het genoemd huwelijk werd een zoon geboren: Henricus Maria Joseph (31-07-1861).

Josephina Elisabeth Maria

Geboren: 28-04-1826
Overleden: 22-10-1908 te Nijmegen.

Getrouwd met de weduwnaar: Dominicus Antonius Schretlen (Stoomwerktuigen Fabrikant).

Helena Maria

Geboren: 11-11-1827
Overleden: 23-11-1895

Zij trad toe tot een kloosterorde.

Cornelia Theresia Maria

Geboren: 08-05-1831
Overleden: 13-08-1911

Zij was getrouwd met Franciscus Christianus Ummels, van beroep Notaris. Zijn naam wordt als kerkmeester genoemd in de verslagen van de vergaderingen van het Kerkbestuur van de Sint Jan in de jaren 1892/1893. Hij was ook Secretaris-Penningmeester van de: Commissie van de (1e) restauratie van de Sint Jan.
Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren:

Wilhelmus Josephus Maria (eveneens kerkmeester St. Jan in het jaar 1921)
en
Maria Gertruda Josephina Adriana Barbara.

Antonetta Carolina Maria

Geboren: 23-06-1835
Overleden: 10-12-1906
Ongehuwd

Hoewel wij dit niet kunnen staven met bewijzen, zouden wij inzake de vraag wie van de dames Borzo aan het kleed hebben gewerkt, de voorkeur geven aan:

Gertruda Louisa Maria (1823-1907) en Antonetta Carolina Maria (1835-1906).

Uit hun necrologie blijkt, dat ze ongehuwd waren en gezamenlijk het huis aan de Peperstraat A 138 hebben bewoond. Het is niet bekend of het altaarkleed door genoemde dames naar een eigen ontwerp is uitgevoerd, dan wel, dat men elders daartoe een opdracht heeft geplaatst. In het laatste geval zouden we kunnen denken aan de restauratie architect van de Sint Jan Lambert Hezenmans (1841-1909).

Mogelijk waren er ook firma's in onze stad of omgeving, welke hiervoor kant en klare patronen met de benodigde garens leverden.

De aankleding van het Maria altaar stond in 1892 eveneens in de belangstelling van nog een schenker.

Op 14 december werd aan de Cathedraal ten geschenke aangeboden door (bemiddeling van) de Heer Eygenraam te Amsterdam een tapijt voor de Lievevrouwe Kapel.

Betreffende de altaartapijten van de straalkapellen in de Kooromgang, de Sacramentskapel, de overige bidruimten, benevens de karpetten en lopers, welke met bijzondere gelegenheden in de kerk worden gebruikt, zijn aan ons weinig bijzonderheden bekend. Een deel van deze handgeknoopte en geborduurde tapijten zal wel ontsproten zijn aan de nijvere handen van de vrijwilligsters uit deze parochiegemeenschap. De aanwezige kerklopers waren merendeels machinaal vervaardigd en zullen aangekocht zijn bij de reguliere handel.

Ter bestrijding van de noodzakelijke uitgaven voor het onderhoud, versiering en verfraaiing van dit kerkgebouw werden er, aldus de parochiële berichten in de Sint Jans klokken rond de jaren 1920/1922:

Half Jaarlijksche Collecten gehouden voor het Kerkefonds van de Parochie van Sint Jan Evangelist.

benevens werden er voor dit doel op bepaalde zondagen:

Met open schaal gecollecteerd voor het onderhoud der Kerk.

Ook de offerblokken, zowel bij de uitgang van de kerk als nabij de verschillende heiligenbeelden, waren veelal voorzien van een tekst waarvoor deze gaven aangewend werden.

Foto's van het tapijt.

Op volgende bladzijden publiceren wij foto's van het altaartapijt van de Maria Kapel.

Foto 1

Op de geborduurde rand -boven de franje- is de navolgende tekst aangebracht:

*DULCI • MATRI = SORORES • BORZO • PAROCHIAE • SANCTI • JOANNIS, HOC • OPUS •
PROPRIA • MANU • PERACTUM • DEDICAVERUNT. Anno Dom. 1892.*

Voor de Zoete Moeder hebben de zusters Borzo dit eigenhandig voltooide werk geschonken aan de parochie van Sint Jan in het jaar des Heren 1892.

Foto 2

Detail opname van de geborduurde tekst zoals hierboven omschreven.

DULCI • MATRI = SORORES • BORZO

Voor de Zoete Moeder ... Gezusters Borzo.

Foto 3

Detail opname van de genoemde tekst.

ANNO DOM. 1892

In het jaar des Heren 1892.

Om een nader inzicht te verkrijgen omtrent de gekozen afbeeldingen en spreuken voor dit tapijt, hebben we de foto's voorgelegd aan het Brabants Historisch Informatie Centrum te 's-Hertogenbosch (mevrouw A. van Geloven en de heer M. Veekens) alsmede aan de Nederlandse Bijbelstichting eveneens gevestigd te 's-Hertogenbosch (de Heer Steven Schenk). Onderstaand hun visie.

In het tapijt zijn een aantal wapenborden in de figuratie verwerkt. De schilden aan de linkerkant van het altaarkleed (4) hebben als motief het verhaal van Noë, de Ark en de Zondvloed.

Aan de rechterkant zijn ze ontleend aan het boek Ecclesiasticus.

Foto 4

Linker wapenbord:

*OLUMSITE (?) COLUMBA EX
ARCO. GENESIS 8.*

Hij (Noë) liet een duif los uit de Ark.

Rechter wapenbord:

*ARCUM MEUM
PONAM. GENESIS 9.*

Ik zal mijn ark (verbond) oprichten.

Foto 5

Linker wapenbord:

*QUASI PLATANUS
EXALTATA SUM. ECCL (ESIASTICUS), (Hoofdstuk) 24 (Vers) 18.*

Ik werd groot als een plataan.

Rechter wapenbord:

*QUASI OLIVA SPECIOSA
IN CAMPIS. ECCL (ES) I (ASTICUS), (Hoofdstuk) 24 (Vers) 19.*

Ik schoot op als een schone olijfboom op het veld.

De spreuken van deze wapenborden zijn ontleend aan het boek: ECCLESIASTICUS
(Wijsheid van Jezus Sirach) Hoofdstuk 24 vers 14 (Latijnse vertaling vers 18 en 19)

Ik schoot op als een palm in En - Gédi,
Als rozenstruiken in Jericho,
Als een schone olijf op het veld,
En ik werd groot als een plataan.
(Vertaling "Petrus Canisius" 1962)

Ik groeide als een palmboom in En - Gédi,
Als een rozentuin in Jericho,
Als een schone olijfboom in de vlakke,
Als een plataan aan de waterkant
(Vertaling "Katholieke Bijbelstichting" 1983)

Foto 6

Opname van het tapijt gezien vanaf de bovenste trede van het altaar. De navolgende woorden zijn te onderscheiden:

ORATIO	<i>Gebed.</i>
CHARITAS	<i>Liefdadigheid = Naastenliefde.</i>
PIETAS	<i>Ouderliefde = Vroomheid.</i>
MORTIFICATIO	<i>Versterving = Het Doden.</i>

We zien in het daarbij uitgebeelde Bijbels tafereel een grote groep personen welke zich opgesteld heeft rond een vrouw met kind. Het is duidelijk, dat het om een aanbidding gaat. Alle figuren bevinden zich in knielhouding en richten hun blik op de aanwezige vrouw met het kind welke zich in het midden van deze afbeelding bevinden. Mogelijk wordt hier uitgebeeld Maria met het kindje Jezus.

Wanneer we de groep aan de hand van hun kleding zouden indelen, dan onderscheiden we aan de linker zijde de eenvoudig geklede personen welke ons doen denken aan de herders. Aan de rechter zijde zien we luxe gewaden welke ons attenderen op de aanwezigheid van de Wijzen uit het Oosten.

Foto's 7 en 8

De beide hier afgebeelde figuren lijken ons een illustratie waarin uitgebeeld wordt de Goede Herder met het Verloren schaap.

Foto 9

We hebben heel wat boeken moeten raadplegen om te achterhalen waar deze foto mogelijk betrekking op zou kunnen hebben. We hebben slechts enkele gegevens. Het gaat om een Koningsfiguur welke gezeten is op een troon. Staande op de onderste trede van deze troon: een vrouwenfiguur. De indruk wordt gewekt, dat de Koning met haar in gesprek is. Het opvallende aan deze voorstelling is, dat de Koning een staf of een stok maar mogelijk een sabel in zijn handen houdt waarmee hij de vrouw iets duidelijk tracht te maken. De vraag is natuurlijk wat zou het onderwerp van dit gesprek zijn.

Er zijn in de Bijbel verschillen de Koningsverhalen welke hiermede in verband kunnen worden gebracht.

Een der verhalen heeft betrekking op Koning Salomo.

Twee vrouwen melden zich bij hem en eisen het zelfde kind op. Koning Salomo moet het oordeel hierover uit spreken. Aan welke moeder moet hij het kind toewijzen. Hij stelt voor om het kind in tweeën te hakken. Wanneer een der vrouwen na deze uitspraak af ziet van haar eis op het kind, weet Koning Salomo., dat dit de echte moeder is en wijst aan haar het kind toe.

Een ander bijbelverhaal, wat inzake deze illustratie van toepassing zou kunnen zijn, gaat over Koning David.

De uitgebreide lijfwacht van Koning David -ingedeeld bij het leger van de Israëlieten, hetwelk onder bevel stond van legeraanvoerder Joab- leverde te velde strijd met de Ammonieten en versloeg hen bij het beleg van Rabba. Koning David zelf verbleef te Jerusalem. Op een avond stond David van zijn rustbed op en ging wat wandelen op het dakterras van zijn paleis. Vanaf het terras zag hij een vrouw, die aan het baden was; zij was heel mooi. Het was Bethseba, een dochter van Eliam en de vrouw van Uria de Hethiet, welke met het leger van Joab strijd voerde tegen de Ammonieten. David stuurde een bode naar de vrouw om haar te verzoeken naar het paleis te komen; zij kwam bij hem en hij sloep met haar. Daarna ging zij weer naar huis. Na korte tijd bleek zij zwanger te zijn. Zij berichtte dit aan David.

Koning David begeerde Bethseba nog steeds maar begreep, dat dit vooralsnog onmogelijk was. Na een slapeloze nacht schreef hij de volgende ochtend een brief aan zijn legeraanvoerder Joab met daarin het bevel om zijn ondergeschikte Uria de Hethiet bij de aanval op het kamp en het treffen met de vijandelijke eenheden der Ammonieten in de voorste linie op te stellen, waar de strijd het hevigst was. Hij beval Joab tevens om zijn soldaten in het heetst van het gevecht terug te trekken, zodat Uria -zonder bescherming achter gebleven op het slagveld- dodelijk getroffen zal worden en bij de muren van de aangevallen stad zal sneuvelen. Toen Bethseba, de vrouw van Urian de Hethiet, vernam, dat haar man in deze strijd gedood was, hield zij rouwklacht over haar man. Toen deze periode van rouw voorbij was, liet Koning David haar halen en nam haar op in zijn paleis. Zij werd zijn vrouw en schonk hem een zoon. Maar wat Koning David gedaan had, mishagde Jahwe.

De hier getoonde foto van het besproken tapijt geeft aan ons geen duidelijk beeld van de uitdrukking van de gezichten, noch van de Koning, noch van de vrouw. Hij biedt daarom te weinig houvast voor het kiezen van het juiste verhaal.

Het Maria altaar in de Sint Jan.

Op de volgende bladzijde een foto van de Maria Kapel met het beschreven altaarkleed en het antependium gemaakt door de dames Borzo. Het altaar op deze afbeelding zou ontworpen zijn door de restauratie architect van de Sint Jan Lambert Hezenmans.

De uitvoering ervan werd bekostigd uit de feestgaven ter gelegenheid van het gouden priester jubileum van Bisschop Zwijsen.

Het altaar heeft dienst gedaan tot 1958 toen het vervangen werd door een eenvoudige houten overhuiving. In 1978 werd het vervangen door een troon in neobarok uitvoering.

In de negentiger jaren van de vorige eeuw werd gekozen voor de huidige opstelling van het wonderbeeld van de Zoete Moeder in de Maria Kapel.

Foto van het Maria Altaar in de Sint Jan (1e helft 20e eeuw)

Mogelijk een ontwerp van de restauratie architect van de Sint Jan: Lambert Hezenmans